

УДК 504.01

Пащенко В. М.

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

**НАУКОЗНАВЧЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВІДМІННОСТЕЙ І
ВИПРАВЛЕНЬ ОБ’ЄКТНОЇ ТА ПРЕДМЕТНОЇ ВЕРБАЛЬНИХ
НАУКОВИХ МОВ У НАУКАХ ПРО ЗЕМЛЮ**

Ключові слова: Сутності об’єктів, сутності предметів, змістова відповідність, поняття, терміни, об’єктна наукова мова, предметна наукова мова.

Наявні реалії вербального наукового інформування. Орфографічно й синтаксично правильні науково-освітні, практично-ділові, юридично-законодавчі тексти часто містять характерні змістово помилкові висловлювання. вони непадконтрольні фахівцям-науковцям і знавцям мов, незалежно від того, якою мовою написані тексти. такі помилки звичайні і в державних документах: “закон про *екологічну* мережу”, наприклад. ту мережу утворюють об’єкти природи – прихистки й місця годівлі біоти певних видів, а не знання, вона екосередовищна, чи просто екомережа (грец. оікоос – оселя), науково забезпечена, але ніяк не наукова – не *екологічна*. обґрунтовує це наукознавство, а не правопис української мови. йдеться про відмінності об’єктних сутнісних і предметних знанневих за своїм змістом висловлювань, належних різним вербальним науковим мовам – об’єктній і предметній.

Наукознавство має достатній розвиток в Україні та світі, є його осередки, провідники ідей і теоретичні напрацювання, проте від помилок, подібних означень, це не убезпечує. для належного їх виправлення потрібні атрибутивно-наукознавчі усвідомлення, що – рідкість. рівень помилковості формулювань у текстах найтитолованіших авторів – “національного атласа України” – найперше засвідчують заголовки атласа (табл. 1). тексти атласа рясніють тими ж і подібними огріхами. некоректності виділені світлим курсивом; уточнені й виправлені означення – підкреслені.

Звісно, мало хто готовий визнати виявлені помилки і зауважити слушність пропонуваніх виправлень. потрібні ж виправлення різнотипних словосполучень: “земельний кадастр” – кадастр земель; “земельні відносини” – відносини землекористування; “ландшафтна карта”, “грунтова карта” – карта ландшафтів, карта ґрунтів; “ландшафтна” чи “кліматична” конференція” – конференції ландшафтознавча, кліматологічна; “біологічні батьки” – рідні, кровні батьки; “біологічна зброя” – біотична зброя; “кардіологічні хвороби” – серцеві хвороби та ін.

Таблиця 1 – Наукознавчі виправлення заголовків
“Національного атласа України”

№	Сторінки атласа	Вжиті означення	Виправлені означення
1	103	Сейсмічне районування	<u>Сейсмологічне районування</u>
2	105-122	Геологічна будова	Будова <u>надр</u>
3	108-111	Дочетвертинний зріз (архаїзм)	<u>Доантропогеновий зріз</u>
4	114	Четвертинні відклади (архаїзм)	<u>Антропогенові відклади</u>
5	116	Потужність <i>четвертинних</i> відкладів	Потужність <u>антропогенових</u> відкладів
6	117	Палеогеоморфологічні умови	<u>Умови формування давнього рельєфу</u>
7	137	Гідрогеологічні умови та ресурси	<u>Гідрогеоматичні</u> умови та ресурси
8	147-154	Інженерно-геологічні умови	Інженерно- <u>геоматичні</u> умови
9	148	Гідрогеологічні умови	<u>Гідрогеоматичні</u> умови
10		Гідрологічний режим водоймищ та водотоків	<u>Режим станів</u> водоймищ і водотоків
11	152	...екзогенні геологічні процеси	...екзогенні <u>геоматичні</u> процеси
12	153	Спелеологічні області	Області <u>поширення карстових печер</u>
13	158-161	Геоморфологічна будова	Будова <u>рельєфу поверхні Землі</u>
14	220	Фізико-географічні країни, ...краї, області, райони	<u>Ландшафтні (природні)</u> країни, краї, області, райони
15	237	Гідрологічні умови	Гідрологічні <u>характеристики</u>
16	240	Біологічні ресурси	<u>Біотичні</u> ресурси
17		Вилів... промислових видів риби	<u>Вилів риби</u> ...промислових видів
18	278	Демографічний розвиток	<u>Демопопуляційний</u> розвиток
19	286	Демографічне навантаження на населення працездатного віку	<u>Соціальне</u> навантаження на населення працездатного віку
20	405-406	Екологічний стан ...середовища	<u>Екостани</u> ...середовища (ці стани <i>екічні</i> – належні <i>ойкосу</i> , дому-оточенню людини)
21	407-423	Екологічний стан компонентів природи	<u>Екостани</u> компонентів природи
22	424	Інженерно-геологічний ризик ...освоєння території	Інженерно-геологічні <u>характеристики</u> ризиків ...освоєння території

Замість того, щоб ігнорувати потребу таких уточнень змісту й коректного передання його адекватними термінами, варто усвідомити неперехідну слушність цих виправлень як наближень до істини, впровадження яких назріло і стало можливим в Україні, а від нас – реальне в усьому світі.

Йдеться про атрибутивно-наукознавче бачення, глибше і правильніше відображення об’єктних і предметних сутностей у словесній науковій мові, яке відкрилося авторові цієї статті. Воно увійшло до його навчальних посібників і підручника “методологія та методи наукових досліджень” (2009–2011 рр.).

Атрибутивно-наукознавчий аналіз хиб і виправлень наукової вербальної мови подано далі.

Закономірності розвитку вербальної наукової мови. В усі часи в усіх історичних мовних середовищах вербальна наукова мова будь-якої галузі знань мала певні свої недосконалі складники. Вони пов'язані з об'єктивними та суб'єктивними причинами. До об'єктивних причин належить розвиток процесу пізнання і результуючих знань, часто неспіввідносний у своїх складових, та закономірні діалектичні суперечності змісту (понять) і форми (термінів). До суб'єктивних належать надання певних переваг у виборі понять і термінів окремими дослідниками чи представниками наукових шкіл. Крім того, в усі часи у співтовариствах науковців практикувалося використання наукових жаргонів.

Історія науки безліч разів фіксувала закономірне існування і поновлення кількох усталених суперечностей, якими супроводжується розвиток наукових знань. Зокрема, це суперечності між змістом наукового знання, що постійно розвивається, - і його понятійним забезпеченням, що відстає від розвитку змісту; між змістовим наповненням понять – та інерційнішими у змінах термінами, що не завжди відповідають збагаченим поняттям. Такі суперечності час від часу знімаються завдяки зусиллям науковців, які прагнуть передати новий чи успадкований науковий зміст науково коректно, грамотно і точно. Свого часу такими небайдужими до проблем вербальної наукової мови та борцями за її оновлення і збагачення були філософи Лейбніц і Гельвецій, хімік Лавуазьє, математик Пуанкаре.

Історично зафіксовано також, що завжди існував спротив тих, хто неодмінно залишався прихильником усталеного, звичного в науці. Така консервативна усталеність найбільше суперечить і заважає утвердженню результатів головного покликання наукових досліджень – генерування і впровадження нових достовірних знань. Це гальмує розвиток дослідницьких ідей та продуктивний поступ науки в її освітніх і прикладних суспільних втіленнях.

Проблеми сучасної вербальної наукової мови. Отже, істотні змістові вади, які має сучасна вербальна наукова мова, є спадковими і закономірними. Наука вже традиційно послуговується професійними жаргонами – некваліфікованими спеціальними висловами, що сягають навіть державних документів, як згаданий “Закон про *екологічну* мережу” від 24.6.2004 р., присвячений екосередовищній мережі, або екомережі. Жаргонні хибні словосполучення – це упізнавані фахівцями, але семантично неправильні мовні штампи, які нібито описують реалії буття, а насправді, якщо вдуматись, – є псевдонауковими формулюваннями. Вони не витримують змістового аналізу через свою нелогічність або взагалі безглуздя. Зокрема, «*екологічну*» мережу, виходячи з назви, мають складати міфічні ланцюги якихось екологічних науковостей, якими повинні мандрувати невідомо хто із «*біологічного*» (насправді біотичного) різноманіття. Невідомо хто, бо у кожного

видового представника живого світу параметри екокоридорів і вимоги до них особливі, свої.

Окремі некоректні штампи вербальної наукової мови культивуються і за кордоном: те ж “біологічне різноманіття” (*biological diversity*), наприклад. Семантично коректними є поняття і відповідні їм терміни, якими треба окремо означувати змістовно відмінні між собою сутності об’єктів (пізнаваних реальностей) і сутності предметів (напрацьованих знань про об’єкти).

Змістово неправильні, але упізнавано звичні жаргонні вислови, якого б походження вони не були, можна і треба обґрунтовано виправляти й усувати з наукового вжитку.

Аналіз новітніх досліджень і публікацій. Неправильні наукові означення повсюдні, поширені і в науці, і в освіті – від шкільної до вищівської. Найпоказовішим друкованим свідченням проблемного стану вербальної наукової мови в сучасній науці в Україні та за рубіжем є “Національний атлас України”, опублікований 2008 р.

Створений за найкращими світовими взірцями із залученням провідних представників академічних та університетських дослідницьких осередків, він подає багатий спектр типових сучасних понятійно-термінологічних некоректностей. Головні з них такі: різноманітні неправильні означення багатьох об’єктних сутностей і понять – як предметних, знаннєвих (див. табл. 1, позиції 2, 6-19); помилкові означення знаннєвих, предметних і дослідницьких (методологічних) понять і сутностей, – як об’єктних (позиція 1); різні випадкові неправильні означення об’єктних сутностей і понять (позиції 3-5 – архаїзми); означення станів і критеріїв суб’єктивного змісту не характеристиками суб’єктів, а назвами наук (20-22). Більше хиб наукової мови дає аналіз текстів атласа.

Це свідчить про те, що сучасні дослідницькі напрацювання в Україні і світі не забезпечують належного рівня адекватності й коректності у вербальному відображенні функційно й сутнісно відмінних варіантів наукового змісту – об’єктного, предметно-дослідницького і суб’єктного. Навіть результати роботи колективу фахівців-наукознавців, співробітників профільної щодо означеної проблеми установи НАН України – наукознавчого Центру ім. Г.М.Доброва, – окресленого стану проблеми не міняють. Принаймні, своєчасні публікації автора у “Віснику НАН України” (“Про неточності природничо-наукової термінології”, 2006 р.) та у “Дзеркалі тижня” (“Національному атласу України – коректні означення”, 2007 р.), як і безпосереднє звернення автора в Президію НАНУ, бажаного результату не дали. Попри ті зусилля, “Національний атлас України” опубліковано з усіма відомими помилками вербальної наукової мови, про які тут ідеться.

Дослідницьке завдання цієї статті. Мета цього міждисциплінарного критично-конструктивного узагальнення – подати наукознавче обґрунтування закономірних відмінностей між змістом об’єктів, предметів і суб’єктів у науці як таких, що зумовлені функціональними розбіжностями цих різних атрибутів науки. Відповідно цими різними змістовими наповненнями атрибутів науки обґрунтовуються істотно відмінні між собою змісти об’єктної – сутнісної та предметної – знаннєвої вербальних наукових мов.

Умови поширення хибних наукових знань та виправлення їх. На пострадянському просторі склалися кілька об'єктивних і суб'єктивних обставин і чинників, які супроводжують вирішення суперечності між змістом і формою наукових та освітніх природничих знань. Зміст цих обставин різний, взаємодоповнюючий: історико-геополітичний, суто науковий і дослідницько-особистісний.

Для пострадянських країн, їхньої науки, освіти і всіх інших суспільно важливих сфер період розвалу комуністичної імперії та наступних трансформацій був часом ломки і важкого переходу до нової дійсності. Але у творчому сенсі то був продуктивний час. Природничі науки отримали актуальні соціальні й державницькі замовлення щодо аналізу і конструктивного опанування нових геополітичних реалій. Новітні державницькі завдання замість імперсько-придаткових для України дуже актуальні, але все ще залишаються проблемними.

Найважливішою проблемною обставиною для України за умов звільнення від ідеологічного тиску стало те, що «святе місце» панівної ідеологічної ідеї в Україні не змогла переконливо заповнити рівновелика і по-справжньому самоцінна ідея, прикликана часом, національно-державницька. У багатьох світоглядах і душах оселилися непевність, непатріотизм і емігрантські настрої. Чи не тому й «Національний атлас України», який можна було видати взірцево для світу, грамотною, коректною науковою мовою, – видали звичною, упізнаваною.

Довго й інерційно усвідомлювали освітяни суверенної України, що вже йдеться не про Південно-західний економічний регіон СРСР з Південною залізницею на сході України, а про середньоевропейську державу, в ідеалі – цілковито незалежну. Можливо, це усвідомлення почалося з уточнень українських координат так званого *географічного* (геопросторового) центру Європи, дещо міфічного в Україні, і з'ясування координат всеукраїнського *географічного* центру.

Імовірно, що геопросторовий центр Європи має місце в Литві, а не в Українських Карпатах. На звання геопросторового центру України, крім урочищ Добровеличківки і Шполи, можливо, претендують ще якісь місцевості з амбітною місцевою владою. А власне географічні центри України, наукові й освітні осередки, відомі: це Інститут географії НАНУ, географічні факультети вишів.

Наукознавче трактування проблеми вербальної наукової мови. Якщо прагнути досягнення найбільшої відповідності між змістом наукового поняття і його переданням у терміні, то найдоречнішими виявляються наукознавчі аргументи. Це відповідає загальному дослідницькому положенню, відомому як друга теорема Гьоделя про неповноту. Її зміст у цьому контексті використовуємо так: щоб сягнути вичерпних наукових обґрунтувань, потрібно вийти за межі наукових знань, у яких виконується обґрунтування: тут – вийти в наукознавство.

На основі застосування міждисциплінарного наукознавчого підходу значна частина численних і різноманітних жаргонних висловів наукової мови

може бути узагальнена і згорнута – зведена до кількох стереотипних помилкових варіантів висловлювань. Із кількох різних спрямувань наукознавства поставленій тут меті відповідає одне – наукознавчо-атрибутивне. Його основне завдання – через пізнання головних атрибутів науки і зокрема її методологічних складових, що взаємодіють, системно вивчати стани науки та обґрунтовувати їх удосконалення і прогрес.

Наукознавчий підхід має в своєму арсеналі найповніший і найпослідовніший апарат методологічного опрацювання і розвитку конкретно-наукового пізнання і знання. Тут використано наукознавчі положення про головні атрибути наукових досліджень – об'єкти, предмети, методологію і методи, суб'єктів-дослідників і суб'єктів-критеріїв, про визначальні їхні риси, закономірні й особливі, про функціональні їхні призначення та співвідношення і зумовлені усім цим їхні сутності й адекватні та всебічно коректні науково-пізнавальні вербальні відображення тих сутностей.

Атрибутивне наукознавство ще розвивається, при всій очевидності й переконливості його завдань і положень – це ще не є усталений чи загальноприйнятий розділ знань у науці про науку. Але за актуальним значенням цього спрямування та за вагомістю його результатів у пізнанні загальних закономірностей розвитку науки атрибутивне наукознавство повинне зайняти ключове місце у формуванні системи наукових знань, зокрема знань цільових – про закономірності й особливості вербальної наукової мови. Крім обґрунтування змісту двох відмінних між собою вербальних наукових мов, об'єктної і предметної, є перспектива в атрибутивному аналізі станів і подальшого розвитку науки загалом і кожної конкретної галузі наукового пізнання зокрема.

Атрибутивно-наукознавче обґрунтування виправлень вербальних наукових мов. Основні атрибути науки вирізняють діалектично, за їх відповідністю аспектам діалектики як теорії пізнання. Зокрема, *онтологічний* аспект діалектики – є співвідносним із *об'єктами дослідження*; *гносеологічний* аспект – відповідає *предметам дослідження*, тобто знанням про об'єкти й інші атрибути дослідження; *методологічний* аспект (грец. μέθοδος – шлях, дослідження, спосіб пізнання та вчення) – визначає *методологію і методи дослідження*. До основних атрибутів науки належать і *суб'єкти* – дослідники та носії критеріїв дослідження.

Найпереконливіше розкриття сутнісних і похідних від них науково-відображених знаньєвих відмінностей головних атрибутів науки можливе при співвідносному розгляді їх дієвості.

Об'єктами науки є пізнавані суб'єктом матеріальні, ідеальні антропічні або змішані сутності (у пізнавальній взаємодії матеріальних сутностей із ідеальними знаннями методів).

Предметами науки є всі стадії, складові й напрями дослідницьких відображень суб'єктом різноманітних об'єктів пізнання у наукових знаннях. Сутність предметів – знаньєва.

Методологію і методи дослідження визначає дослідник як дієві знання, відповідні сутностям об'єктів. Із тих знань ростуть нові предмети науки. Сутність методології і методів – знаннєва.

Суб'єкти-дослідники інтегрують і синтезують знання про всі атрибути науки. Результати пізнання – взаємодії всіх основних атрибутів науки – зосереджуються у словесних виразах, у двох вербальних наукових мовах, об'єктній і предметній, закономірно відмінних між собою.

Суб'єкти як носії критеріїв дослідження слугують вивченню станів і змін різних об'єктів.

Об'єктна вербальна наукова мова. Об'єктна вербальна наукова мова у своїх прикметникових означеннях сутності об'єктів дослідження не повинна мати похідних від назв наук із кореневими складовими -лог-, -граф-, -зна-: процеси надр, а не *геологічні процеси*; середовище навколишнє, а не *географічне*; засоби боротьби зі шкідниками, різноманіття, вік особини – біотичні, а не *біологічні* тощо.

Головні об'єкти природничих наук – це певні природні сутності, належні макроорганізованій земній природі, переважно зосередженій при денній поверхні Землі. Вони біотичні – в біології, біотично-геоматичні й соціально-економічні – в географії, геоматичні – в геології. І лише в наукознавчих означеннях – як об'єкти – вони є біологічними, географічними, геологічними. Реальну дійсність можна хіба що співвідносити з назвою певної науки, – коли означають об'єкт її дослідження за належністю до галузі знань, а не за сутністю досліджуваного.

В економічній і соціальній географії неправильними сутнісними об'єктними означеннями є терміносполучення «суспільно-географічний комплекс» і «суспільно-географічний процес». Реальний досліджуваний комплекс і процес можуть бути природними, територіальними, геопросторовими, економічними, суспільними, – але не «географічними».

Об'єктивні реалії земного світу з їхніми матеріальними сутностями, їхніми станами і змінами не можна означувати за іменем науки: це неінформативно невиразно, непереконливо, навіть несприйнятно, і за сутнісним змістом неправильно. Так завжди, коли йдеться про земні реалії, які є об'єктами безпосередніх досліджень у науках про Землю та відповідними пізнавальними об'єктами однойменних із науками освітніх природознавчих дисциплін.

Інші приклади виправлення означень об'єктних понять: не *географічний* цикл розвитку рельєфу, а пенепленний цикл; не *фізико-географічний* процес, а ландшафтний чи природний процес; не *географічна* оболонка, а ландшафтна; не *географічна* зона, а ландшафтна, або природна зона; не *географічний* ландшафт, а природний чи антропогенізований ландшафт; не *геологічна* і *географічна* форми руху земної матерії, а геоматична і ландшафтна.

Частина понять, означених змістово неправильними термінами, належить освітянській географії вищої та середньої школи. У «Програмах для середньої загальноосвітньої школи. 5-10 класи» (К. : Перун, 1996)

із хибних термінів об'єктної групи знаходимо кілька. Всі вони вже безперешкодно перекочували в новіші шкільні програми й підручники.

А саме. До неправильних означень понять природничого змісту, утворених за назвою науки, а не за сутністю означуваного, належать такі вислови з тих програм: *географічне* положення, *фізико-географічне* положення – це геопросторове положення; *географічні* пояси, *географічні* закономірності (Землі) – це кліматичні (теплові) пояси, планетарні закономірності Землі; *географічний* простір – це геопростір (цей простір – земний, а не науковий); *географічні* явища природи – це земні, ландшафтні явища природи; *біологічні* явища природи – це біотичні явища природи; *геоморфологічні*, *гідрологічні* процеси – це процеси рельєфоутворення, формування стоку; *геологічний* розвиток території – це розвиток надр території; *кліматологічні* фронти і *метеорологічні* елементи – повітряні атмосферні фронти й метеоеlementи; несприятливі *фізико-географічні* процеси – це несприятливі природні процеси.

Вживання неправильних означень сутностей, таких як виділені світлим курсивом і подібних, має місце практично в усіх установах і виданнях Національної академії наук України і галузевих державних академій наук. Зокрема, в офіційних виданнях Української аграрної академії наук звичними є згадки про “*екологічні умови вегетації*”, “*біологічний азот бобових культур*”, “*біологічну цінність корму*”, “*фізіологічну потребу в білках*” – це замість науково коректних висловів “екосередовищні умови”, “біотичний азот”, “поживна цінність”, “життєва потреба”. Там же побутує неправильне об'єктне означення *земельні* відносини; коректно – відносини землекористування (земельною може бути ділянка).

У виданнях Академії медичних наук України неправильними є об'єктні означення на зразок “*фізіологічний розчин*”, “*фармакологічна ефективність препарату*”, “*антибактеріологічний захист*”, “*біологічне очищення*”, “*кардіологія*”, – якщо їх вжито замість: “фізіорозчин”, “лікувальна ефективність”, “антибактеріальний захист”, “біотичне очищення”, “серцеві хвороби”.

Предметна вербальна наукова мова. Предметна вербальна наукова мова передає знанняві сутності, співвідносні з пізнавальними предметами, методологією та методами і суб'єктами дослідження. Ця наукова мова повинна мати означення, похідні від назв відповідних галузей знання із коренями -лог-, -зна-, -граф-, а не від досліджуваних об'єктів. Коректними є також іменникові поєднання: знаннєва сутність + об'єкт, який характеризують ті знання. Наприклад, у природничо-географічних науках: конференція кліматологічна, а не *кліматична*; карти – ґрунтознавчі, або ґрунтів, а не *ґрунтові*, і ландшафтознавчі, або ландшафтні, а не *ландшафтні*; метод картографування, а не *картування*.

Наукове географічне знання про суспільство, предмет дослідницького пізнання чи навчального розгляду звичайно називають *суспільно-географічним*. Але коректніше таке знання і такі предмети називати суспільствознавчо-географічними.

У свою чергу, біологічними, географічними й геологічними є методи дослідження і результуючі знання – сутності пізнавально-предметні, науково-пізнавальні, які формуються науковцями і тому належать науці та її знанням, а не земній природі.

В аграрних науках: не *земельний* кадастр (знанневий реєстр), а кадастр *земель*. У лісівництві: не *лісова* таксація, а таксація *лісів*.

У медичних науках часто вживають жаргонний предметний вислів «*стоматологія*» замість «стоматологічна клініка», «стоматологічний кабінет». Вислів «онкологія» жахає людей і в об'єктному значенні – «онкозахворювання», і в предметному – «Онкологічний інститут».

У відображенні предметних співвідношень наук чи навчальних дисциплін треба дотримуватися елементарної логіки. Не має змісту вислів «*біологія і екологія*» – це як «людина і її голова». Тут слід або уточнити: «*біологія і геоекологія* (міждисциплінарна екологія)», або підібрати біології іншу супутницю, яка б не була частиною її самої, принаймні б як така не прочитувалася. Якщо ж навчальна дисципліна природоохоронного змісту і справді називається «Екологія», а не «Геоекологія», – то це вже відверта підміна понять, допущена тими, хто погано орієнтується у колі природничих дисциплін. А там уже є біологічна наука з такою ж назвою, але з іншими завданнями та іншим, біоцентричним, а не загальним середовищезахоронним змістом.

Уточнення суб'єктних географічних понять і термінів. Уточнення суб'єктних природничих понять і термінів теж треба здійснювати так, як належить предметній науковій мові, бо і дослідник, і експерт об'єктних станів і змін є суб'єктами, які виходять із певних даних, оперують знаннями і знаннями-критеріями та отримують знання-результати. Уточнення, які б мали саме суб'єктний зміст, стосуються перш за все міждисциплінарних геоекологічних досліджень. Їх завжди проводять в інтересах певного екосуб'єкта і вони мають бути порівняльними та оцінювальними – повинні вказувати на рівень відповідності між реальними станами оцінюваних об'єктів і оптимальними для них їхніми станами і станами їхніх екосередовищ.

Найперша неточність, яка стосується таких досліджень, – це означення їх не за тією науковою належністю, як досліджень *екологічних*. Насправді екологія – наука суто біологічна, а в геоекології ідеться не про якісь біологічні дослідження, а про міждисциплінарний екологічний підхід у науках про Землю, про геоекологічні дослідження людського довкілля. За взірцями європейського рівня, англійською мовою, це *environmental investigations* – типові дослідження навколишнього середовища, а *ecology, ecological investigations* для грамотних природничників – лише вузька галузь біологічних наук та її дослідницькі реалії.

Численні ратування «за екологію», відображені навіть у підручниках із природничих дисциплін, а не тільки у ЗМІ, – це науково-освітній жаргон. До того ж біоцентрична специфіка екології як біологічної дисципліни потребує обов'язкового уточнення, *екологія чого чи кого*. Навіть ніби конкретизований вислів «*екологія довкілля*» теж потребує уточнення: про чие довкілля йдеться.

Найчастіше йдеться про міждисциплінарну екологію, геоекологію людського довкілля.

Переймаючись проблемами навколишнього середовища, його забруднення і збереженості природних ресурсів, турбуються про екостани людського довкілля та геоекологічні знання про них. А геоекологія – це саме та інтегративна галузь знань, до якої треба звертатись у таких випадках і де фахівцями повинні ставати представники наук про Землю. Геоекологія – це результат взаємодії знань міждисциплінарного екологічного підходу зі знаннями наук про Землю. Тож і про політику держави має ітись – про геоекологічну, а не екологічну: вона має полягати в оптимальній реалізації екоеволюційних складових підтримуваного розвитку в країні в цілому.

Отже, одна справа – конкретно-наукова біологічна екологія (екологія біоти). Її об'єкти можуть бути і найдрібнішими особинами рослинного чи тваринного світу, і всією біосферою чи ландшафтною оболонкою. Інша справа – досить віддалена від біологічної екології, але похідна від неї геоекологія, результат інтегрування загальнонаукового екологічного дослідницького підходу і знань наук про Землю, екологізоване міждисциплінарне знання. Їх потрібно розрізняти.

Неправильні означення проблем і станів екосередовищ та охорони природи сягнули змісту і титулу новітнього довідкового видання – "Екологічної енциклопедії". Вона б мала називатися грамотніше: „Енциклопедія міждисциплінарної екології”.

Змістово-науковомовні відмінності, а не “термінологічна війна”. Наведені недоліки й вади мови наукових праць, навчальних підручників і посібників, “Національного атласу України”, енциклопедій і державних документів – змістові, а не лише термінологічні. Вони спотворюють понятійну канву наукового і навчального інформування і перешкоджають правильному вербальному відображенню та сприйняттю змісту. Подібні неправильності є в науковій, освітній та діловій мові інших країн близького і далекого зарубіжжя. Є вони і в текстах міжнародних, переважно середовищеохоронних угод.

Лексичне багатство української мови, її виражальна гнучкість можуть забезпечити вичерпне і найдосконаліше науково коректне відображення найтонших відтінків сутнісних відмінностей об'єктної та предметної вербальних наукових мов. Наша держава володіє достатнім інтелектуальним потенціалом і наукознавчими, загальнонауковими й конкретно-науковими напрацюваннями, щоб тепер знову, як у часи Київської Русі і впродовж середньовіччя, стати взірцем наукової грамотності у Європі та в усьому світі.

Адже грамотність і просвітництво українців у країнах Заходу і Сходу має закорінення у глибоких історичних традиціях. Україна через вихованців своїх Академій і духовних шкіл – Острозької, Києво-Могилянської, Лаврської та інших – протягом кількох століть була донором просвіти у Московській державі та Російській імперії. А тисячоліття тому освічені

Ярославни несли європейським монархам не тільки царствену красу, а й спадковану великокняжу книжну мудрість.

Засилля жаргонів у науці та освіті. Жаргонні вислови запроваджують і поширюють фахівці найрізноманітніших науково-дослідних спрямувань. Від газетярів пішла в обіг „*погана екологія*” – вислів, зміст якого – незадовільні екостани навколишнього середовища. На совісті українських урядовців та невибагливих законотворців вже розглянутий вислів „*екологічна мережа*”, який увійшов до низки державних документів. До слова, англломовний відповідник того словосполучення – бездоганный, науково коректний: econet.

Найпоширеніші приклади професійних жаргонів – міждисциплінарні: це гасла так званого *сталого розвитку*, що їх найбільше декларують і підтримують політики й журналісти, а науковці – невдумливо обґрунтовують, мало занурюючись у сутність декларованого. Це також буквальна “*погана екологія*” – некваліфіковані геоекологічні знання, подані екологічним жаргоном як науково неякісний виклад фахівцями міждисциплінарних екологічних знань про наше довкілля. Жаргон геоекологічного змісту вживається на всіх рівнях української дійсності, від урядового – до місцевого шкільного та осібно, виявляючи себе в освіті та науці. Жаргони у географії та геології – це найчастіше нічим не виправдані називання іменами своїх наук різноманітних досліджуваних сутностей навколишнього світу: „*геологічні*” тіла, процеси та будова; „*географічні*” ландшафти, райони, процеси, аж до “*географічних*” середовища та оболонки. І в біології об’єктні біотичні сутності називають “*біологічними*” – ресурси, явища, кровних батьків.

Щодо „*екологічної безпеки*”. По-перше, в означенні безпеки (безпеки чийогось довкілля) – „*екологічна*” зайвим є підкреслений другий корінь (похідний від логоса у значенні „вчення, наука”). Цю безпеку, як і взагалі будь-який стан у довкіллі, у природі, слід означити як екобезпеку, безпечний екостан. Відомості ж про такі стани – цільові знання – справді можуть бути науковими – екологічними, геоекологічними, як і екологічна (геоекологічна) оцінка, характеристика, проблема.

По-друге, не доцільно висловлюватись про абстрактну екобезпеку, бо екобезпека завжди має свого екосуб’єкта: від найдрібнішого представника біоти – мікроорганізму, лишайника, гриба, рослини чи тварини, їх угруповання (це може бути найнижчий топорівень: екобезпека мурашника у лісі) – до екобезпеки людини в її довкіллі (на локальному, регіональному чи глобальному рівні).

Щодо „*сталого розвитку*”. Із часу Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, яка відбулась у Ріо-де-Жанейро в 1992 р., ідеї сталого розвитку, теоретично не досить обґрунтовані і тому декларовані навіть науковцями, охопили своєю всепроникністю також більшість суспільно-економічних наук. Це сприяло появі нового інформаційного пласта в актуальній декларативній риториці середовищеохоронного змісту. При цьому неточним є сам вислів “*сталий*

розвиток”. За діалектикою, розвиток – це єдність еволюцій і революцій (у природі – катастроф).

Еволюційний і революційний прогрес у науці й мистецтві, в усіх творчих сферах – бажаний. Усталення обох складових, із катастрофічною включно, у довкіллі і в економіці – то нонсенс. Тут потрібна лише прогресотворча еволюційна складова, екологічно безпечна – екоеволюція. Саме екоеволюційні складові розвитку, а не огульно декларований *сталій розвиток*, повинні бути суспільно підтримуваними у середовищі життєдіяльності людини на Землі. Загальнонауковому обґрунтуванню цих положень присвячена монографія автора (*Пащенко В. М. Екоеволюція від сталого розвитку // Супутник Київського географічного щорічника. – 2005. – Вип. 5. – 112 с.*).

Підсумки. Наведені обґрунтування правомірності розрізнення двох вербальних наукових мов, об’єктної (сутнісної) та предметної (знаннєвої), і виправлення їх неправильностей актуальне для наукових та різнорівневих освітніх реалій різних етномовних середовищ і за своїм змістом є інваріантними щодо них.

Сьогоднішня дарує нам реальну нагоду підтримати і по-новому розвинути багатовікову просвітницьку традицію України. Це можливість реалізувати наявні інтелектуальні ресурси українців, утверджуючи і пропагуючи в усьому світі вичерпно достовірне і змістово точне наукове знання, зокрема природниче.

Потрібні належні зміни негативної, байдужої до жаргонів офіційної мовної практики в державних структурах України, в її наукових установах та освітніх закладах, у видавництвах наукової, навчальної, педагогічної літератури і в засобах масової інформації.

Для молодого суверенного України є актуальним позачасовий вислів Конфуція: “Реформування держави треба починати з виправлення означень. Неправильні означення – непевні завдання. Нечіткі завдання – невиконані справи”.

Пащенко В. М. Наукознавче обґрунтування відмінностей і виправлень об’єктної та предметної вербальних наукових мов у науках про Землю. Відмінні сутності об’єктів і предметів дослідження характерні для будь-яких сучасних наук, і природознавчих теж. Вони зумовлені функціональними відмінностями цих та інших атрибутів науки. Це складає основу наукознавчого обґрунтування відповідних їм семантичних і термінологічних мовних відмінностей і виправлень. Такі відмінності досить істотні. Це змістові відмінності об’єктної (сутнісної) та предметної (знаннєвої) вербальних наукових мов.

Ключові слова: Сутності об’єктів, сутності предметів, змістова відповідність, поняття, терміни, об’єктна наукова мова, предметна наукова мова.

Pashchenko V. The science of science substantiation of the objective and scientific subjective verbal scientific languages in the sciences about the Earth. Every contemporary science has essential differences between its objects and subjects. This is a result of the functional essential differences between these and other attributes of the science. This is a base of the science of science substantiation of the corresponding semantic and terminologic language differences. These differences are very substantial. They are the essential differences between the objective and subjective verbal scientific languages.

Keywords: object essence, subject essence, content correspondence, concept, term, objective verbal scientific language, subjective verbal scientific language.

Пащенко В.М. Науковедческое обоснование различий и исправлений объектного и предметного вербальных научных языков в науках о Земле.

Различные сущности объектов и предметов исследования характерные для всех современных наук, и естественных тоже. Они обусловлены функциональными различиями этих и других атрибутов науки. Это составляет основу науковедческого обоснования соответствующих им семантических и терминологических языковых различий и исправлений. Такие различия достаточно существенны. Это содержательные различия объектного (сущностного) и предметного (знанийного) вербальных научных языков.

Ключевые слова: Сущности объектов, сущности предметов, содержательное соответствие, понятия, термины, объектный научный язык, предметный научный язык.

Надійшла до редколегії 22.02.2013

УДК 911.2

Гавриленко О. П.

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ЕКОГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПЛАНУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МІСТАХ

Ключові слова: урбанізовані ландшафти, урбогеосистема, планувальна структура міста, ландшафтно-функціональне зонування

Постановка проблеми. Урбанізовані території формуються у конкретних природно-територіальних комплексах (ПТК) під впливом різних факторів: соціально-економічних, історико-політичних, демографічних і ландшафтно-екологічних. Міста є гетерогенними, поліфункціональними, складно організованими, відкритими, динамічними, керованими інтегральними урбогеосистемами (УГС). Їх називають «нішами» життєдіяльності людини, «каркасами» територіальної організації суспільства, «вулканами» антропогенних збурень та «ядрами» поляризації ландшафтів [2, 4].

Сучасне зростання значущості еколого-географічних проблем диктує необхідність цілеспрямованих відповідних досліджень та свідомого пошуку методологічної бази для формування урбогеосистем з максимальним і повсюдним природоохоронним контролем, а також рівномірним розподілом зусиль з охорони природи. Пошук нових принципів формування просторової організації міст з урахуванням їхньої «відкритості» та «динамічності» наразі необхідний через те, що жорстка «замкнута» структура міста зазвичай стає причиною зростання навантажень на міське середовище.

Невирішені частини проблеми. Планувальна структура міста утворюється основними елементами міста: житловими будинками, будівлями адміністративно-громадських закладів, підприємств культурно-